

Posudok na habilitačnú prácu RNDr. Mgr. Tatiany Bužekovej, PhD.: *Nepriateľ zvnútra*. Veda 2009, 144 s.

Posudzovaná práca je výsledkom dlhodobého výskumu, ktorý sa priebežne premietal do viacerých čiastkových štúdií autorky. Publikácia prináša komplexnú výpoveď o iracionálnych predstavách, bosorkách, poverách, či pripisovanej kauzalite javov. Autorka zvolila teoretický prístup z pozície kognitívnej antropológie, avšak čitateľa oboznamuje aj s inými prístupmi a vedeckým diskurzom k téme, vedeným prevažne v západnej anglofónnej antropológii. Je však zorientovaná aj slovenskej, českej a ruskej literatúre, prístupoch a materiáloch. Akcent práce je na súčasnosť, ale aj s nevyhnutným hľadaním kontextov z minulosti. Okrem teoretických konceptov vychádza z terénneho výskumu, ktorým zozbierala v západnej časti Slovenska pozoruhodný materiál. Potvrdila ním svoju východiskovú premisu, že povery a iracionálne predstavy nie sú záležitosťou „stredoveku, alebo sú prejavom nevzdelanosti a zaostalosti“, ale úspešne prežívajú aj v modernej spoločnosti. Napokon, náramky proti urieknutiu sú aj dnes predajným artiklom, ľudia sa s obľubou utiekajú k pseudovedeckým vysvetleniam o bioenergetickom prenášaní informácií, ku ktorým dokonca prispievajú aj etnológovia.¹ Autorka ako východisko berie otázku ľudskej existencie (Prečo práve ja?, Kto za to môže?), ktoré prežívajú vo všetkých spoločnostiach a možno ich označiť za antropologickú konštantu. Práca je hľadaním dôsledkov, čo odpovede na tieto otázky vyvolávajú v ľudskom myslení, akú funkciu majú predstavy, poznanie, viera, zdroj informácií či sociálne stereotypy, teda rôzne kategórie kognitívnej analýzy. Pomocné vysvetľujúce hľadiská poskytuje najmä psychológia osobnosti, ale aj sociálna psychológia. Napriek tomu, že materiály z terénu tvoria bohatý ilustračný materiál, nejde tu o žánrovú analýzu poverových rozprávání, ani o deskripciu, ale o pútavé hľadanie vysvetlenia, kde je sociálne jadro súčasných povier a iracionálnych predstáv viazaných bezprostredne k priestoru a komunite rozprávača (čomu zodpovedá aj názov práce). Autorka sa primerane opiera o práce slovenských folkloristov zamerané na rozprávačskú tradíciu, avšak tá je len spoluvysvetľujúcim činiteľom, ciele sú posunuté inde, k podstate vzniku a fungovania povier a predstáv o iracionálnej kauzalite javov, presahujú folkloristiku.

Zaujímavý je vzťah komunita a jednotlivec pripisujúci niektorým ľuďom nadprirodzené schopnosti. Tiež funkcia klebety a ohovárania pri fungovaní vzťahov my – oni,

---

¹ Napr. projekt <http://akademia-vyssieho-vzdelavania.webnode.sk/>, za ktorým stojí absolvent PhD štúdia v ÚEt SAV.

upevňovaní sociálnych noriem, či rodové špecifiká týchto foriem zdieľania informácií. Nemenej zaujímavé sú aj vysvetlenia súbežného vzťahu kresťanskej viery a povier, úloha dôveryhodných autorít, situačné odchýlky v interpretáciách udalostí či hodnotení osôb. Dal by sa vymenovať rad ďalších momentov, ktoré vstupujú do myšlienkových postupov a autorka na ne upozorňuje, analyzuje ich význam pre pochopenie prežívania iracionálnych predstáv.

Zaujalo ma zameranie práce na súčasný stav predstáv a povier o škodiacich bytostiach. Ukážok textov zozbieraných v teréne je dosť, avšak tým, že sú účelovo vkladané do pasáží objasňujúcich nejaký čiastkový problém, čitateľ si môže len matne predstaviť ich fungovanie v každodennom živote a v komunite. Z toho vyvstávajú aj otázky, na ktoré som nenašla odpovede. Do akej miery svoje predstavy a presvedčenia informátori zdieľajú, s kým a pri akej príležitosti (okrem situácie keď sú objektom výskumu)? Je hľadanie „nepriateľa zvnútra“ záležitosťou rurálnych komunít? Akým spôsobom si autorka vyberala informátorov? Predsa len pýtať sa v dnešnej dobe „náhodného okoloidúceho“ na bosorky a ešte aj získať relevantný materiál, nie je bežná výskumnícka skúsenosť. O informátoroch sa z etických dôvodov nedozvedáme nič, azda aspoň vek mohol byť zverejnený. V závere autorka upozorňuje na premenu tradičných dedinských príbehov a magických praktík na nové, ktoré majú dokonca pseudovedeckú podobu. V ilustračných textoch však dominujú tie tradičné, viaceré sú obsahovo podobné. Bol to zámer, či náhoda, alebo výber pri spracovaní materiálu? Do akej miery boli texty inšpiráciou pre teoretický koncept a do akej miery sa konceptu podriadujú? Je zrejmé, že v posudzovanej publikácii autorka preskočila niektoré priebežné postupy, nezaťažovala nimi text, aby docielila ucelenú výpoveď k téme. Na druhej strane je však text zaťažený psychologickými teóriami a experimentmi prebranými zo zahraničnej literatúry (napr. v pasáži o emóciách sa čitateľ „stráca“).

Po jazykovej a štylistickej stránke je práca príjemným čítaním, miestami trochu komplikovaným, miestami pútavým až dobrodružným a miestami aj vtipným.

Práca predstavuje v slovenských podmienkach inovatívny prístup k prístupu k poverám a iracionálnym predstavám a je vynikajúcim východiskom pre štúdium duchovnej i sociálnej kultúry a lepšieho porozumenia fungovania medziľudských vzťahov v lokálnych spoločenstvách. Rozsiahly záber autorky v anglofónnej vedeckej literatúre prináša aj transfer nových poznatkov a vedeckých diskurzov.

Na základe habilitačnej práce *Nepriateľ zvnútra* odporúčam RNDr. Mgr. Tatiane Bužekovej, PhD. udeliť vedecko-pedagogickú hodnosť docent.

Doc. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Bratislava 31.5.2013